

Jaarverslag 2015

Inhoud

1. Vereniging

2. Beweging

3. Academie

Bijlagen

Bijlage 1: Samenstelling organen van Reliëf

Bijlage 2: Publicaties

WOORD VOORAF

Het jaar 2015 is in veel opzichten een bijzonder en succesvol jaar geweest voor onze vereniging. Wie de moeite neemt het jaarverslag te lezen zal onder de indruk raken van de hoeveelheid activiteiten die de staf van Reliëf in het afgelopen jaar heeft kunnen realiseren. Het project 'Menslievende zorg' neemt binnen deze activiteiten een opvallende plaats in. Reliëf kreeg van 12 congregaties en ordes, die aan de basis van de zorg in Nederland stonden, de opdracht om de verbinding te leggen tussen de zusters en broeders van toen en de zorgverleners van nu. Immers, hoeveel er ook is veranderd, de inspiratie en bezieling van de zusters en broeders is niet verdwenen uit de zorg. De zorgverleners van nu verwoorden hun inspiratie wel op andere wijze, maar de liefde gaat door. Om de doorgaande beweging van menslievende zorg te bevestigen en verder aan te blazen heeft Reliëf onder meer een prachtige Glossy Menslievende Zorg uitgebracht. Deze Glossy vindt haar weg naar meer dan 10.000 lezers. Samen met KRO-RKK produceerden we een vierdelige televisieserie waarin een zuster van toen op bezoek ging naar haar vroegere werkplek. Dat leverde indringende en ontroerende ontmoetingen op. Daarnaast organiseerde Reliëf nog een reeks inspiratiedagen waar religieuzen samen met een grote groep professionals uit diverse sectoren elkaar hebben ontmoet en bemoedigd. Het is maar een greep uit de activiteiten die in dit kader zijn ontplooid. Deze activiteiten zijn voor de vereniging van groot belang. We geven daarmee invulling aan wat we inmiddels de Reliëf Beweging zijn gaan noemen. Onze ambitie is immers dat Reliëf een beweging van zorgverleners ondersteunt, waar zij elkaar kunnen ontmoeten rond thema's als bezieling, zingeving en ethiek in de zorg. Wij hebben steeds gedacht dat hieraan een behoefte bestond onder zorgverleners, binnen en buiten de lid-instellingen van onze vereniging. Het grote succes van de activiteiten binnen het project 'Menslievende zorg' bevestigt onze overtuiging en stimuleert ons om met goede moed verder te gaan op de ingeslagen weg.

2015 was ook het jaar waarin we ons hebben bezonnen op onze christelijk sociale wortels. In 2016 hopen we het 125-jarig jubileum van het Christelijk Sociaal Congres te vieren. Het eerste Christelijk Sociaal Congres vond plaats in 1891, het jaar waarin ook de belangrijke pauselijke encycliciek *Rerum Novarum* verscheen. Eind negentiende eeuw zag de samenleving zich geconfronteerd met een ingrijpend sociaal vraagstuk. De Industriële Revolutie en de Technische Vooruitgang bracht velen in ons land grote voorspoed. In de grote steden verschenen modepaleizen, koffiepaleizen, cultuurtempels, muziekttempels, schouwburgen, theaters en musea. Steeds meer burgers konden zich luxe en weelde veroorloven. Maar er was ook een donkere keerzijde: schrijnende armoede, uitbuiting van arbeiders, kinderarbeid, talloze vaderloze gezinnen, mensen met beperkingen die verkommerden. Sociale rechtvaardigheid stond onder grote druk. Congregaties, diaconessen, en religieus bewogen individuen waren al decennia lang in de weer om een barmhartig antwoord te geven op deze sociale nood. In 1891 schaarden de kerken en de maatschappelijke organisaties zich achter deze initiatieven. Het werd het begin van een lang proces dat heeft geleid tot menswaardige omstandigheden voor arbeiders, voor ouderen en voor mensen met allerhande beperkingen. In deze tijd liggen de bronnen van een zeer groot aantal van de zorgaanbieders die Nederland vandaag de dag nog telt. Goede zorg voor alle mensen is een verworvenheid, die een vanzelfsprekend deel uitmaakt van onze samenleving. Gelukkig maar.

We doen niets af aan de geweldige zegeningen die onze gezondheidszorg ons biedt. Dat neemt niet weg dat we moeten constateren dat we voor nieuwe uitdagingen staan. In 2015 hebben we samen met

onze leden, nagedacht waar die uitdaging voor onze vereniging en voor de christelijk sociale beweging ligt. Onze conclusie is dat wij moeten inzetten op verbondenheid. Vervreemding is het woord dat telkens opnieuw opdook in onze debatten. Burgers voelen zich niet betrokken bij overheid, politiek, zorgorganisaties, verzekeraars en bij elkaar. We kunnen onze ogen niet sluiten voor het wantrouwen en de desillusie bij teveel burgers en voor het geïnstitutionaliseerd wantrouwen binnen de organisatie van de zorg, deels het gevolg van de inrichting van de sector en de dominantie van overheid en verzekeraars daarin. We constateren tegelijkertijd dat overheid, verzekeraars en zorgaanbieders hun uiterste best doen om professionals de ruimte te geven en om de zorgvrager weer in het middelpunt te zetten, maar vooralsnog leidt het nog niet tot een ommekeer van vervreemding in verbondenheid. We hebben ook gekeken naar veelbelovende initiatieven waar zorgaanbieders proberen de verbondenheid tussen mensen te bevorderen, kleinschalige sociale ondernemingen en coöperaties lijken erin te slagen om bevlogen zorgverleners aan te trekken. We hebben ook de indruk dat de persoonlijke aandacht die in deze initiatieven aan elkaar gegeven wordt bijdraagt aan het herstel van vertrouwen. Toch horen we telkens ook de klacht van deze ondernemers dat het klimaat waarin zij moeten opereren nog onvoldoende deze initiatieven faciliteert. De bedrijfsrisico's zijn groot, soms te groot, de regelgeving belemmert nog vaak het experiment en veel zorgverleners ervaren de nieuwe ruimte die zij krijgen nog te dikwijls als een extra belasting van hun toch al zware werk. In de komende tijd willen we als Reliëf graag bijdragen aan het bevorderen van vertrouwen en verbondenheid in zorg en samenleving. Dat betekent dat we, samen met onze leden, willen nadenken over constructieve praktijken en initiatieven. Veel van onze leden zijn hiermee aan de slag, binnen de muren van hun organisatie, maar ook en vooral in samenwerking met tal van partijen buiten hun muren, met buurtbewoners, gemeenten, vrijwilligers, ouderenbonden en kerken. Dat bleek ook al tijdens ons jaarcongres dat gewijd was aan 'kracht en kwetsbaarheid'. Wij zijn ervan overtuigd dat de leden van de vereniging een belangrijke taak hebben om met elkaar goede voorbeelden te delen en samen te zoeken naar innovaties die verbondenheid en de zorg voor elkaar stimuleren. Met deze opmerkingen raak ik aan de voorbereidende gesprekken die leden en bestuur hebben gevoerd met het oog op het strategisch beleidsplan voor de komende jaren. In 2016 hopen we de leden ons plan voor 2017-2020 te presenteren. In dit jaarverslag leest u hoe Reliëf in 2015 heeft vorm gegeven aan haar missie: zin in zorg te bevorderen. Namens het bestuur dank ik de directeur, zijn staf en de medewerkers van het bureau voor hun geweldige inzet. Ondanks bijzondere omstandigheden als een verhuizing en uitval van de directeur als gevolg van een ongeval, zijn zij weer in staat geweest iets moois neer te zetten. Ik dank ook al onze leden voor het vertrouwen dat ze het bestuur hebben gegeven. Ik reken ook voor de komende tijd op uw steun.

Drs. Emile A.R.J. Lohman, voorzitter

INLEIDING

Het verslag van de activiteiten die Reliëf heeft ondernomen volgt de indeling van het jaarplan zoals dat door de leden is goedgekeurd op de ALV van 17 november 2014. Het valt uiteen in drie beleidsterreinen: Vereniging, Beweging en Academie.

Voor de jaarrekening en de bestuurlijke verantwoording van de jaarcijfers verwijzen we naar het financieel jaarverslag 2015.

VERENIGING

1) *Leden*

Op 31 december 2015 telde de vereniging 114 leden. Twee nieuwe leden meldden zich aan. Acht leden zegden op als gevolg van fusies, Elf leden zegden op om andere redenen. Het aantal persoonlijke leden steeg in 2015 met 15 naar 117.

2) *Bestuur*

De samenstelling van het bestuur was in 2015 als volgt:

- drs. E.A.R.J. (Emile) Lohman, voorzitter;
- drs. J. (Jan) den Ouden, vicevoorzitter / secretaris;
- drs. H. (Herman) de Boer, penningmeester;
- C.A.M. (Tine) de Boer-Poel;
- C.R.M.C. (Carla) Cornuit.

De leden stemden in met het voorstel van het bestuur om de termijn van de heer De Boer met een jaar te verlengen tot 31 december 2016.

3) *Verenigingsbureau*

Het verenigingsbureau verhuisde in november 2015 van Utrecht naar Woerden. Deze verhuizing was noodzakelijk als gevolg van het niet kunnen verlengen van het huurcontract in Utrecht. In Woerden zijn we ingetrokken in het pand waar ook Verus, onze zustervereniging in het onderwijs, haar intrek heeft. De samenwerking tussen beide vereniging levert inhoudelijke en materiële voordelen op.

De heer Tjerk Bos is aangenomen als projectmedewerker voor de door Stichting Fonds Cupertino gefinancierde projecten voor de aandacht voor levensbeschouwing en ethiek in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. De samenstelling van het personeel is verder ongewijzigd gebleven. Wel is de omvang van de formatie verder uitgebreid. Voor de precieze samenstelling zie de bijlage bij dit verslag.

4) *Bijeenkomsten*

- *Twee algemene ledenvergaderingen;*
Deze vonden plaats op 18 mei en 16 november. De verslagen zijn naar de leden toegezonden.
- *Aansluitend op de ALV in het voorjaar en najaar een zorgdebat over een relevant thema voor bestuurders en managers;*
Beide zorgdebatten waren gewijd aan het belang van de christelijk sociale beweging in onze tijd, als pre-event voor het jubileumcongres van het Christelijk Sociaal Congres in 2016. In het voorjaar sprak mr. Jos van Gennip, voorzitter van Socires, indringend met de aanwezigen over wat volgens hem de voornaamste sociale kwestie is van dit moment en wat dit vraagt van organisaties die werkzaam zijn in de zorgsector. In het najaar spaken drs. Herman Kaiser, burgemeester van Arnhem en drs. Marcia Smits, stafmedewerker van Reliëf, over de relevantie van de katholieke sociale leer voor de zorg van vandaag. De presentaties van beiden zijn te vinden op onze website.

- *Jaarcongres over 'Kracht en Kwetsbaarheid' op vrijdag 13 maart 2015;*
Dit jaarcongres was gewijd aan de vraag of patiënten en cliënten wel zo mondig en krachtig zijn als beleidsmakers vaak denken met alle nadruk op autonomie, eigen regie en kracht? Of het in zorg en welzijn ook nog mag gaan over kwetsbaarheid? Goede zorg begint immers met de ontmoeting tussen kwetsbare mensen. We verkenden de vraag hoe we in een tijd die in het teken staat van eigen kracht, ruimte bieden aan kwetsbaarheid en hoe kwetsbaarheid haar eigen kracht kent.
De volgende sprekers leverden een bijdrage: Prof. dr. Andries Baart, Ds. Ranfar Kouwijzer, Enny Hoenselaar, drs. Clémence Ross, drs. Wout Adema, prof. dr. Theo Boer, Abwin Luteijn, drs. Elske Cazemier, drs. Margriet Sprong, dr. Doortje Kal, drs. Gert-Jan Slump, dr. Thijs Tromp, drs. E.A.R.J. Lohman, Rienk Blom en drs. Jaap Lodewijks †.
Het jaarcongres trok 212 bezoekers.
- *Symposium over 'Moreel beraad', voor zorgmedewerkers, in samenwerking met Mennorode Conferentiecentrum op 12 mei 2015;*
Deze bijeenkomst voor zorgverleners in samenwerking met Mennorode wordt ieder jaar gratis aangeboden door Reliëf en Mennorode. Het thema was dit jaar moreel beraad. De deelnemers konden luisteren naar inleidingen van onder meer dr. Hans van Dartel en dr. Frouk Weidema. Hoogtepunt van de dag was het moreel beraad dat onze stafmedewerker Marije Stegenga met de zaal hield aan de hand van de Reliëf-methode *Dilemma's in Kaart*. Zowel bij de ochtend als de middagsessie waren ruim 150 zorgverleners aanwezig.
- *Congres over 'Pro Deo: dominee en koopman', specifiek voor GV'ers en pastores op 17 april 2015, samen met Luce;*
Ieder jaar organiseren Reliëf en Luce een conferentie voor geestelijk verzorgers. Dit jaar ging het over de geestelijk verzorger als ondernemer, een relevant thema nu veel geestelijk verzorgers worstelen met de vraag op welke wijze zij hun specifieke bijdrage kunnen leveren aan de zorg van vandaag. Inleiders waren drs. Anne Stael, dr. Pieter Vos en dr. Sjaak Körver. Het dag stond onder leiding van drs. Wout Huizing. Het debat werd geleid door dr. Thijs Tromp. Ruim 70 geestelijk verzorgers schreven zich in voor de conferentie.
- *Prudentiaconferentie op 4 juni 2015;*
Deze Prudentiaconferentie had als thema 'Mooie woorden waarmaken' en ging over het realiseren van kernwaarden in het ziekenhuis. Reliëf organiseert de Prudentiaconferentie samen met het Radboudumc, de Universiteit voor Humanistiek, en het Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek (TGE). Sprekers waren onder meer drs. Emile Lohman, drs. Marius Buiting, dr. Mariëlle van Pampus en dr. Els Maeckelberghe, dr. Linus Vanlaere, drs. Wout Huizing en drs. Marcia Smits, Roel Ligthart Bosch en Gerrit Leene. 123 verpleegkundigen, artsen, leidinggevenden en geestelijk verzorgers kwamen naar de conferentie. Naar aanleiding van de conferentie verscheen een themanummer van TGE. Dit was voorlopig de laatste editie van het Prudentia-project. Reliëf denkt met haar partners na over het vervolg van dit project, zie elders in het verslag.
- *Conferentie over verhalend werken in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking, in het najaar 2015.*
Deze conferentie is verplaatst naar 18 februari 2016.

5) *Reliëf verzamelt in deze bijeenkomsten de speerpunten voor de bijdragen aan het publieke debat.*

Met name tijdens de zorgdebatten is gesproken over de speerpunten voor de bijdrage aan het publiek debat. Het bestuur kiest voor de lijn om ons primair te richten op het belang van inspiratie en bezieling in de zorg. Het bestuur acht het op dit moment minder zinvol dat Reliëf zich mengt in actuele debatten in de zorg.

6) Reliëf bereidt voor:

- *Jaarcongres 2015.*

Het thema voor het jaarcongres 2016 is 'Zie de mens! – Op weg naar betekenisvolle zorg. Het programma is in 2015 voorbereidt.

- *Themabijeenkomst Mennorode in 2016 over een thema betreffende ethiek en zingeving;*

In overleg met Conferentiecentrum Mennorode is besloten om het jaarlijkse symposium, dat normaal gesproken rond de dag van de verpleging plaatsvindt te verplaatsen naar juni 2016 en om er in plaats van een symposium een festival van te maken. De voorbereidingen voor dit festival zijn in 2015 in gang gezet.

- *Prudentiaproject IV*

Vanaf 2001 is Reliëf betrokken bij het Prudentiaproject. Prudentia is een initiatief van de toenmalige Katholiek Vereniging van Zorginstellingen. Later heeft het Radboudumc deze rol overgenomen. Naast Reliëf is de vakgroep zorgethiek van de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht een partner. Later schoof ook het Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek aan. Prudentia wordt gedragen door ziekenhuizen die de aandacht voor ethiek in hun organisatie willen bevorderen. Nu het derde project aan zijn eind is bereiden de partners een nieuw project voor, in overleg met bestuurders van deelnemende ziekenhuizen. De plannen voor Prudentia IV willen we in 2016 presenteren.

7) Reliëf organiseert netwerkbijeenkomsten voor bestuurders van:

- *Protestant-christelijke organisaties in de langdurige zorg;*

In 2015 is het netwerk van protestants-christelijke bestuurders in de langdurige zorg van start gegaan. Er zijn drie bijeenkomsten gehouden, alle drie goed bezocht. Van de 25 leden zijn iedere keer ca. 15 tot 20 leden aanwezig geweest. De bijeenkomsten bestaan uit een plenair gedeelte en twee deelsessies waarin het besproken thema wordt verdiept. Thema's die aan de orde zijn geweest zijn: ethiek, samenwerken in christelijke zorg, samenwerken in de praktijk aan de hand van een praktijkvoorbeeld van twee van de leden.

- *Bestuurders van ziekenhuizen;*

Voor 2016 staat een *invitational conference* gepland voor bestuurders van ziekenhuizen met het oog op het opzetten van het Prudentiaproject IV.

- *Managers in de zorg.*

Op 12 mei vond een bijeenkomst plaats over ethiek en management voor leidinggevenden in de zorg, met medewerking van dr. Hans van Dartel en dr. Thijs Tromp. Hieraan namen 15 leidinggevenden deel

8) Reliëf publiceert of werkt mee aan publicatie van:

- *Vier nummers van het tijdschrift Zin in Zorg.*

De thema's van dit jaar waren: 'Kracht en kwetsbaarheid' (Maart, thema van het jaarcongres, 'De taal van de zorg' (juni), Het religieus erfgoed Menslievende Zorg

(september), en 'Hoop' (december). Het tijdschrift wordt verspreid onder de leden van Reliëf en onder abonnees in een oplage van 1000 exemplaren.

- *10 keer een digitale nieuwsbrief;*
We verzorgenden iedere maand de digitale nieuwsbrief. Deze kent iedere keer drie onderdelen: Inspiratie – Publicatie – Bijeenkomst / Training. Geabonneerden blijven zo maandelijks op de hoogte van de ontwikkelingen rondom Reliëf, op het terrein van zingeving en ethiek en worden geïnspireerd om met bezieling hun werk te doen. Begin 2015 waren 250 mensen geabonneerd op de nieuwsbrief. In december 2015 ontvingen meer dan 1600 geïnteresseerden de digitale nieuwsbrief.
 - *Handleiding over verhalend werken met mensen met een verstandelijke beperking*
In opdracht van Reliëf en met financiële ondersteuning van Stichting Fonds Cupertino schreef Dominiek Lootens de handleiding *Inclusief verhalend werken met mensen met een verstandelijke beperking*. De handleiding is zowel een theoretische verantwoording als een inspirerende gids om lokaal aan de slag te gaan met inclusief verhalende projecten. Dat zijn projecten waarbij het verhaal van mensen met een verstandelijke beperking niet verdwijnt in een boek, maar door henzelf verteld wordt, betekenis krijgt en zich ontwikkelt in het grotere verhaal waar de verhalen van alle betrokkenen bij het project kleur krijgen. De publicatie verschijnt in januari 2016.
 - *Prudentiabundel 'De patiënt overvraagd? Autonomie opnieuw doordacht'*
Marcia Smits legde in 2015 de laatste hand aan de redactie van deze bundel. De bundel zal in 2016 verschijnen in de serie van het Thijmgenootschap.
 - *Congresbundel over de Prudentiaconferentie 'Gezamenlijke besluitvorming'*.
De teksten van de Prudentiaconferentie 2015 zijn verschenen in het gelijknamige themanummer van het tijdschrift voor gezondheidszorg en ethiek.
 - *Zin in Zorg Gedichtenbundel*
In de zomer van 2015 is een gedichtenwedstrijd uitgeschreven. Meer dan 150 personen hebben een gedicht ingezonden. Een deskundige jury heeft een selectie gemaakt van de beste gedichten. Deze zijn uitgegeven onder de titel *Zin in Zorg Gedichten*. Van deze prachtig geïllustreerde bundel zijn in 2015 130 exemplaren verkocht.
- 9) Reliëf vernieuwt haar tijdschrift *Zin in Zorg* en start een abonnementenwervingsactie. *Zin in zorg* heeft een aanpassing in de vormgeving ondergaan: enkele rubrieken werden vernieuwd of toegevoegd en de omvang is met vier pagina's per nummer vergroot. In maart kwam *Zin in Zorg* voor het eerst uit in *full color*. Er zijn stappen gemaakt met het vernieuwen van de redactie, zowel de kern- als de brede redactie. In 2015 werd een aantal nieuwe adverteerders aangetrokken. Via de *Glossy Menslievende Zorg* is een abonnementenwervingsactie opgezet, die geresulteerd heeft in 12 nieuwe abonnementen. Om de verspreiding van het tijdschrift te vergroten is de lid-instellingen een aanbod gedaan om *Zin in Zorg* digitaal toe te sturen op naam van werknemers van de instellingen. Negen lid-instellingen hebben van dit aanbod gebruik gemaakt.
- 10) Reliëf communiceert met de leden aan de hand van het communicatiejaarplan.
Dit loopt naar wens.

11) *Reliëf bereidt het meerjarenbeleidsplan 2016-2018 voor*

Het bestuur heeft een begin hiermee gemaakt, maar heeft met instemming van de leden op de Voorjaars-ALV, besloten het huidige meerjarenbeleidsplan met één jaar te verlengen en in 2016 een meerjarenbeleidsplan 2017-2020 te presenteren.

12) *Reliëf doet onderzoek onder haar leden over wat zij van de vereniging verwachten.*

Deze enquête is, met het oog op het schrijven van het meerjarenbeleidsplan verschoven naar 2016, om daarmee bij de leden het draagvlak te peilen voor de beleidsplannen.

13) *Reliëf geeft vorm aan de samenwerking met Stichting Cupertino.*

In januari 2015 is de nieuwe Stichting Fonds Cupertino opgericht. De stichting heeft in haar doelstelling dat zij projecten van Reliëf, die de aandacht voor ethiek en levensbeschouwing in zorg en samenleving bevorderen, financieel wil ondersteunen. De projecten dienen een landelijke uitstraling te hebben. Het bestuur bestaat uit drs. Michael Kolen, Tine de Boer (namens Reliëf) en drs. Wija van der Kaaden. Dr. Thijs Tromp is adviseur van de Stichting. Gefinancierd door Stichting Fonds Cupertino heeft Reliëf het project Verder met participatie in kerk, zorg en samenleving voor mensen met een verstandelijke beperking uitgevoerd. Dit project beoogde zicht te krijgen op de stand van zaken rond participatie bij zorgaanbieders, belangenvereniging en kerken. Dit in het licht van de recente transitie naar een participatiesamenleving en de op handen zijnde ratificering van het VN-verdrag voor personen met een handicap. Op basis van deze inventarisatie zijn aanbevelingen gedaan waarmee in 2016 – in samenwerking met andere partijen - met financiële ondersteuning van Cupertino gewerkt kan worden aan het ontwikkelen en organiseren van bijeenkomsten, symbolen en projecten die de participatie van mensen met een verstandelijke beperking bevorderen. Dit onderzoek wordt uitgevoerd door drs. Tjerk Bos en zal in februari 2016 gepresenteerd worden.

14) Reliëf participeert in de netwerken van zusterorganisaties en verwante organisaties.

- *Christelijk Sociaal Congres*
Drs. Emile Lohman, voorzitter van Reliëf maakt deel uit van het bestuur van het Christelijke Sociaal Congres. Reliëf nam deel aan het congres dat gehouden werd in augustus met de titel 'Wel gelukt, maar niet gelukkig'. In het kader van de pre-events op weg naar het jubileumcongres organiseerde Reliëf 2 bijeenkomsten.
- *VKMO Katholiek Netwerk*
Drs. Emile Lohman leverde een bijdrage aan het Allerheiligenberaad in november 2015. Drs. Marcia Smits participeert in het Logia-project van het VKMO, een denktank die zich buigt over de relevantie van kernbegrippen uit de katholieke sociale leer voor de huidige samenleving.
- *Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen*
Het expertisenetwerk levensvragen en ouderen is een samenwerkingsverband tussen Actiz, Agora, LOC, MO-groep, het Humanistisch Verbond, PCOB, Reliëf, UniekBO, Vereniging Het Zonnehuis en Vilans. Het netwerk behartigt de aandacht voor levensvragen in de zorg voor ouderen. In 2015 is het netwerk een derde fase ingegaan. De activiteiten die in de vorige fase met subsidie door de partners in samenhang werden ondernomen, zijn nu verdeeld over 4 thematafels. Een van de partners is de samenroeper of coördinator van die tafel. Het betreft 'de kwaliteitsstandaard levensvragen in de ouderenzorg', 'de trainingswinkel', 'het platform regionale initiatieven levensvragen' (PRIL), 'de WMO' en 'Agendasetting in het publiek debat'. Reliëf is de samenroeper van de Trainingswinkel (zie

verder onder Academie) en PRIL (zie onder Beweging). De bestuurders van de deelnemende organisaties hebben de samenwerking in december 2015 positief geëvalueerd en hebben hun commitment gegeven voor een volgend jaar.

- *Beweging van Betekenis tot het Einde*
Samen met Agora, PCOB, UniekBO, Nederlandse Patiëntenvereniging, Humanistisch Verbond en Vilans maakt Reliëf deel uit van een coalitie die sterven beter bespreekbaar wil maken in zorg en samenleving. De Beweging spant zich ervoor in dat mensen tijdig nadenken over hun eigen sterven en dat het gesprek daarover niet eenzijdig gaat over het zelfgekozen levenseinde. In 2015 is een project voorbereid dat onder meer via dialoogbijeenkomsten op tal van plaatsen in het land, aan de doelstelling een bijdrage wil leveren. Voor dit project is een subsidie verworven en drs. Anne Stael is benoemd als projectleider. Het project zal in 2016 van start gaan. Reliëf zal zich met name richten op dialoogbijeenkomsten rond sterven binnen zorgaanbieders.
- *Lindeboominstituut*
Reliëf maakt deel uit van het consortium dat het Lindeboominstituut draagt, samen met het Centrum voor Christelijke Filosofie, Forum-C, de Theologische Universiteit Kampen, NPV, en Pro Life Zorgverzekeraar. Prof. dr. Theo Boer inaugureerde op 18 juni 2015 als Lindeboomhoogleraar Ethiek van de Zorg aan de Theologische Universiteit in Kampen. Het Lindeboominstituut voert onderzoek uit naar medische ethiek en zorgethiek, verzorgt onderwijs aan zorgverleners over ethische thema's en levert een bijdrage aan het publiek debat. In 2015 is vooral de euthanasiepraktijk in Nederland onderwerp van debat geweest.
- *Prudentia*
Zie de tekst hierover onder punt 6.
- *Viteria*
Hartelijke contacten zijn wederzijds onderhouden. Er zijn geen concrete samenwerkingsprojecten ontwikkeld.
- *Samen Geloven - Gewoon Doen (SGGD)*
In samenwerking met het platform Samen Geloven Gewoon Doen en de werkgroep inclusie van de PKN organiseerde Reliëf de eerste Zindroomretraite. In deze retraites stond de ontmoeting tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking centraal. Het werd door de deelnemers als inspirerend en zinvol ervaren. Voor 2016 staan 3 retraites op de planning (1x naar Taizé: mensen met een verstandelijke beperking en studenten; 1x op een recreatiepark voor mensen met ernstig meervoudige beperkingen en verwanten; 1x in het Dominicanerklooster in Huissen voor mensen met en zonder verstandelijke beperking). Deze Stichting SGGD wordt in 2016 opgeheven en heeft haar morele nalatenschap overgedragen aan Reliëf. Reliëf zal de missie van SGGD inzake inclusie meenemen in de projecten die zij vanuit Stichting Fonds Cupertino uitvoert.

Reliëf is verder betrokken bij:

- Netwerk Ethiekondersteuning Nederland (NEON), drs. Marije Stegenga;
- Redactieraad *Tijdschrift voor Geestelijke verzorging*, dr. Thijs Tromp;
- Redactieraad *Tijdschrift Gezondheidszorg & Ethiek*, dr. Thijs Tromp;
- Raad van Advies van de Leergang Ethiek in de Zorgsector, IQ Nijmegen, drs. Marcia Smits;

- Raad van Advies van het Lectoraat Theologie en Levensbeschouwing van Windesheim, Zwolle, dr. Thijs Tromp;
- Spieringprijs voor de Zorg, dr. Thijs Tromp

Met bovenstaande partners voert Reliëf ook het debat in het publieke domein.

Advies

Leden van Reliëf hebben zich bij het verenigingsbureau gemeld met vragen over identiteit, ethiek en zingeving.

Deze adviesaanvragen betreffen onder meer:

- bekostiging en het profiel van de geestelijk verzorger;
- commissies ethiek en implementatie moreel beraad;
- actuele ethische dilemma's, met name rond het levenseinde;
- implementatie aandacht levensvragen in de zorg;
- kerkdiensten in zorginstellingen;
- fusies en samenwerking tussen identiteitsgeoriënteerde zorgaanbieders;
- missie, visie en statuten van zorgaanbieders;
- positie identiteitsraden;
- sprekers voor symposia
- vragen om literatuur over bijvoorbeeld zingeving, mentaal welbevinden, reanimatie of levensverhalen;
- commentaar op beleidsnotities over identiteit, ethiek en zingeving.

BEWEGING

Met de Reliëf Beweging beoogt Reliëf om haar gedachtegoed onder de aandacht te brengen bij zorgverleners én om zorgverleners een platform te bieden waar zij elkaar kunnen ontmoeten rond thema's van bezieling, ethiek en zingeving in de zorg.

Project Menslievende Zorg

Tien religieuze congregaties en ordes, die van oudsher hun wortels in de zorg hebben gaven Reliëf in november 2013 de opdracht om het twee jaar durende project 'Menslievende Zorg' uit te voeren. Doel van het project is het bewaren en voortzetten van een deel van het erfgoed van religieuzen, namelijk hun investering in de gezondheidszorg, onder meer door een verband te leggen tussen de inspiratie en waarden van de zusters en broeders en de inspiratie en waarden van zorgverleners anno nu. Dit project hebben we, in goed overleg, een plaats gegeven in de Beweging.

Het project heeft in 2015 een hoge vlucht genomen. Hieronder staan de activiteiten die in het kader van de Beweging zijn uitgevoerd, deels onder de vlag van het project Menslievende Zorg, deels onafhankelijk daarvan.

1) *Uitbouwen van de bijeenkomsten die Reliëf in 2014 hebben opgestart.*

- In 2015 organiseerde Reliëf drie Zin in Zorg-inspiratiedagen, in Doorn, Limmen en Tilburg. Elke dag trok meer dan 60 bezoekers, waarvan 50 betalende zorgverleners / mantelzorgers / vrijwilligers, en 10 zusters op uitnodiging. Drs. Mirjam van der Vegt verzorgde de ochtendlezing, in de middag werden vier workshops aangeboden. Er werd hierin samengewerkt met een externe ticketverkoopsservice, die een groot deel van de administratie maar ook een gedeelte van de PR op zich nam.
- In samenwerking met de Zalige Zalm uit Deventer organiseerden we voor 50 deelnemers een Kloosterdag in de Egmontshof in Egmond aan Zee. Leo Fijen verzorgde de ochtendlezing, in de middag konden deelnemers zelf met hun inspiratie aan de slag.

2) *Publicatie van een glossy Menslievende Zorg*

We publiceerden een prachtig vormgegeven Glossy van maar liefst 152 pagina's. Deze glossy biedt artikelen en werkmaterialen voor teamgesprekken over goede zorg, persoonlijke reflectie over eigen bezieling, inspiratie voor menslievende zorg en informatie over waarden in de zorg. Onder meer Nannie Wiegman (FNI), Jaap Lodewijks †, Mirjam van der Vegt, Ine Voorham, Thijs Tromp, Wout Huizing, Carlo Leget, Elly Zuiderveld, Mart van Lieburg, verpleegkundigen, verzorgenden en managers van ziekenhuizen, thuiszorg, verpleeghuizen, GGZ en langdurende zorg leverden een bijdrage. Deze unieke uitgave kende een oplage van 10.000 exemplaren en is volledig uitverkocht.

3) *Ontwikkelen van passende communicatiemiddelen zoals een digitale nieuwsbrief, Facebook-community en Twitter*

Reliëf heeft in 2015 fors geïnvesteerd in het verbreden van haar online netwerk om ons bereik te vergroten. Allereerst nam het aantal abonnees op de maandelijkse nieuwsbrief met honderden leden toe. Ook op Twitter groeide het aantal volgers van Reliëf gestaag tot 400. Dagelijks worden er vanuit het Reliëf account nieuwsberichten gedeeld en mensen geïnformeerd over activiteiten en de visie van Reliëf.

Ook in LinkedIn groepen en andere digitale netwerken zocht Reliëf aansluiting om het netwerk rondom Menslievende Zorg en bezielde zorg te verbreden.

In 2015 is ook een begin gemaakt met een Facebookpagina om met name zorgverleners beter te kunnen bereiken. Het vraagt om een verdere investering in de communicatie om hier optimale resultaten mee te kunnen bereiken.

4) *Organiseren van Inspiratiebijeenkomst in september 2015, mogelijk in samenwerking met vervolg op 'De kerk staat klaar'.*

Deze activiteit is geïntegreerd met de inspiratiebijeenkomsten (zie onder 1) en met het project 'Verder met participatie' (zie onder Cupertino).

5) *Bouwen aan het netwerk met verwante organisaties*

Vanuit het project Religieus erfgoed is met verschillende samenwerkingspartners contact gelegd, onder meer met:

- Museum Catharijneconvent
- Florence Nightingale Instituut
- Organisatie 'Maand van de geschiedenis'
- KNR (zr. Esther van der Vate)
- RKK-KRO (Leo Fijen)
- Zalige Zalm
- Mirjam van der Vegt
- Museum Stichting Historisch Verpleegkundig Bezit
- Universiteit voor Humanistiek (Inge van Nistelrooy)
- V&VN
- Stichting Geloof in Zorg

6) *Organiseren van 3 netwerkactiviteiten als pilots voor de beweging*

Dit doel is geïntegreerd in de bijeenkomsten onder 1 en in de bijeenkomsten in het kader van PRIL.

7) Reliëf werkt aan de uitvoering van het project 'Menslievende Zorg' in samenwerking met religieuze congregaties en ordes;

Het project wordt uitgevoerd in opdracht van 11 congregaties en ordes, met wortels in de zorg.

Het staat onder supervisie van een Commissie van Toezicht die bestaat uit zr. Riet, cf. Paul Schreur, zr. Esther van der Vate, Enny Hoenselaar. Het project wordt ondersteund door een raad van advies die bestaat uit drs. Lieke Tuyp, dr. Inge van Nistelrooy, drs. Michael Kolen en dr. Madeleine Timmermann.

Dit zijn de activiteiten die naaste bovengenoemde zijn uitgevoerd:

- In het kader van onderwijs en overdracht:
 - Een vierdelige TV serie i.s.m. RKK / KRO over Bezieling in de zorg waarbij een zuster op bezoek ging bij haar huidige collega's op de werkvoer;
 - Een DVD van de TV serie, aangevuld met verwerkings-en verdiepvragen;
 - Zeven lesmodules voor zorgopleidingen (ROC, MBO, HBO) (gratis te downloaden via www.reliëf.nl);
 - Vier lezingen over Religieus Erfgoed menslievende zorg.
- In het kader van een landelijke publiciteit voor het project en het thema Menslievende zorg:

- Artikelen in verschillende (landelijke) kranten zoals Dagblad Trouw en het Nederlands Dagblad; in tijdschriften, zoals Volzin en Tijdschrift geestelijke verzorging; en diverse sociale media;

8) *Reliëf draagt bij aan het Platform Regionale Initiatieven Levensvragen (PRIL) van het Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen.*

In het kader van PRIL zijn drie bijeenkomsten gehouden met geestelijk verzorgers die in de extramurale zorg, doorgaans in nauwe samenwerking met burgerlijke gemeenten, pioniersprojecten opzetten om de aandacht voor zingeving en geestelijke verzorging in wijk, buurt en bij thuiswonenden zorgvragers als een vast onderdeel van zorg en welzijn willen positioneren.

9) *Fondswerving voor de Beweging.*

In 2015 is aan drie fondsen financiering gevraagd. Deze aanvragen zijn gehonoreerd voor een bedrag van bijna € 100.000. Met deze financiële middelen zijn de inspiratiedagen georganiseerd, is de glossy gemaakt en de TV serie geproduceerd en uitgezonden. Ook zijn hiermee de lesmaterialen bekostigd, welke in 2016 worden afgerond. Daarnaast heeft Reliëf met de verkoop van de producten en activiteiten financiële middelen opgebouwd om in 2016 door te gaan met de activiteiten in het kader van de Beweging.

ACADEMIE

- 1) *Reliëf biedt leden en niet-leden scholing en training aan op het gebied van identiteit, ethiek en zingeving, alsook coaching, teamcoaching en supervisie.*

De dienstverlening in het kader van Scholing & Advies richtte zich op functionarissen binnen alle geledingen van de zorgorganisatie: Raden van Toezicht, Raden van Bestuur, artsen, verpleegkundigen, verzorgenden, geestelijk verzorgers en vrijwilligers.

De scholingsactiviteiten kregen een beoordeling van de deelnemers aan de hand van evaluatieformulieren. De waardering van de dienstverlening door stafmedewerkers van Reliëf kwam gemiddeld uit op een 8,1.

In 2015 kwamen de Reliëf stafmedewerkers bij ca. 60 instellingen binnen voor trainingen, scholingen en uitvoering van het Reliëf zorgconcept op maat of andere aangevraagde begeleiding van teamniveau tot aan ondersteuning aan bestuurders. Vooral ethiek en moreel beraad staan hoog op de agenda bij de aanvragers.

Daarnaast werd de masterclass zorgethiek in Amsterdam uitgevoerd en werden diverse trainingen via open inschrijving gegeven (moreel beraad, mijn leven in kaart, in gesprek met mensen met dementie e.a.)

De omzet van het onderdeel Academie bedroeg in 2015 € 200.000. Dat is iets minder dan begroot. Zie voor details de jaarrekening 2015. In 2015 kwam ongeveer 70% van de Academie ten gunste van leden en ca. 30% van niet-leden. Leden ontvingen een korting van ca. 20% op de prijsstelling. Reliëf is ingeschreven in het Register Kort Beroepsonderwijs.

- 2) *Reliëf schrijft een boek over De Reliëf-aanpak in de zorg.*

De Reliëf aanpak in de zorg behelst een integraal programma waarmee leden van Reliëf in samenwerking met Reliëf vorm kan geven aan de kernwaarden van goede zorg. Het programma wordt gedragen door drie pijlers: 1) werken met waarden, 2) de zorgrelatie centraal en 3) het ondersteunen van bestaande netwerken van zorg. Het programma kent onderdelen rondom de missie en de kernwaarden, de handelingsruimte en morele reflectie van zorgverleners, de stijl van leidinggeven op basis van waarden, de organisatiecultuur, de organisatiestructuur, kwaliteitszorg en de organisatie als lerende gemeenschap. In 2015 heeft Reliëf met 7 organisaties samengewerkt om met de Reliëf-aanpak de zorgpraktijk te verbeteren. U leest daarover meer in het onderdeel 'Academie'. In de praktijk blijkt dat het uitgangspunt van Reliëf om niet te implementeren maar om altijd in samenwerking een plan van aanpak te ontwikkelen, leidt tot zeer uiteenlopende trajecten. Dat verdraagt zich niet met een boek over deze aanpak. Daarom hebben we ervoor gekozen de informatie over de Reliëf-aanpak modulair uit te werken. Deze modules zijn in de vorm van een Prezi vormgegeven. Deze is op te vragen bij het bureau. Drs. Marije Stegenga is projectleider van de Reliëf-aanpak.

- 3) *Reliëf ontwikkelt een marketing- en acquisitiestrategie over de Reliëf aanpak in de zorg.*

In 2015 is er een slag gemaakt met gerichte acquisitie onder leden en niet leden van Reliëf. Door het brede netwerk wordt ingespeeld op de vragen die er zijn inzake behoefte aan scholing of gerichte begeleiding. Maar ook weten steeds meer instellingen/personen Reliëf te vinden met vragen naar scholing/begeleiding. Er wordt door Reliëf veel aandacht besteed aan de vraagstelling en dat wordt gewaardeerd en is terug te vinden in de afname van scholing.

- 4) *Reliëf verfijnt de administratieve systemen ter ondersteuning van de centrale processen*
Dit loopt naar wens.
- 5) *Reliëf brengt haar dienstverlening onder de aandacht van klanten door middel van op de doelgroep afgestemde PR.*
Door middel van de digitale nieuwsbrief, sociale media, onze scholingsbrochure en het onderhouden van relaties met klanten geven we hier nu goede vorm aan. Ook de website is beter ingericht om belangstellenden snel de juiste informatie te geven.
- 6) *Reliëf coördineert de trainingswinkel van het expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen.*
De trainingswinkel ging in 2015 in een nieuwe stijl verder. Werken aan zinvol leven is de grondtoon waarop diverse trainingen werden opgezet en uitgevoerd. Vier trainers werken op freelance basis binnen de trainingswinkel: drs. Janco Wijngaard, drs. Marjo van Bergen, drs. Tilly de Kruijf en drs. Wout Huizing. Er is nieuw scholingsmateriaal ontwikkeld, er werden 28 in-company trainingen gegeven en 3 open inschrijvingen verzorgd.
- 7) *Reliëf biedt de bestaande cursussen met Open Inschrijving aan:*
- Masterclass Ouder worden in perspectief;
Deze cursus moest helaas worden geannuleerd.
 - Masterclass Zorgethiek voor geestelijke verzorgers;
Deze negendaagse masterclass werd georganiseerd in samenwerking met de PThU, kende 12 deelnemers en is uitzonderlijk goed geëvalueerd. Cursusleiders: Prof. dr. Frits de Lange, drs. Marcia Smits, prof. dr. Martin Walton en dr. Thijs Tromp.
 - Ethiek in de Praktijk;
Deze cursus is vanwege gebrek aan belangstelling geannuleerd.
 - Gespreksleider Moreel Beraad, in ziekenhuizen en in de langdurige zorg;
Deze driedaagse cursus is in 2015 tweemaal verzorgd, voor in totaal 22 cursisten.
Cursusleider: drs. Marcia Smits
 - Effectieve communicatie voor Geestelijk Verzorgers;
Deze cursus is in een aangepaste versie verzorgd. Cursusleider: drs. Wout Huizing.
 - Werken met het Levensverhaal in de Zorg voor ouderen;
Deze cursus is gegeven in het kader van de Trainingswinkel. Cursusleider: drs. Wout Huizing.
 - Werken met levensverhalen in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking;
Deze cursus is niet ontwikkeld.
 - Diverse cursussen rondom de levensvragen voor ouderen;
Deze cursussen hebben plaatsgevonden, verzorgd door de trainers van de Trainingswinkel.
 - Verhalen werken met oudere migranten.
Deze cursus is ontwikkeld en aangeboden, maar niet uitgevoerd.
 - In gesprek met mensen met dementie.
Aangeboden en uitgevoerd door drs. Marie-Elise v.d. Brandt

Bijlage 1: Samenstelling organen van Reliëf

Bestuur

Het bestuur van Reliëf was op 31 december 2015 als volgt samengesteld:

Voorzitter:	Drs. E.A.R.J. (Emile) Lohman, oud voorzitter Raad van Bestuur van het Radboudumc in Nijmegen.
Vice-voorzitter/secretaris:	J. (Jan) den Ouden, bestuurder Amaris Zorggroep te Laren.
Penningmeester:	Drs. H. (Herman) de Boer, zelfstandig coach en supervisor
Overige leden:	C.A.M. (Tine) de Boer-Poel, namens de Stichting Cupertino C.R.M.C. (Carla) Cornuit, bestuurder Stichting LuciVer te Wijchen

Raad van Advies

In de Raad van Advies van Reliëf hadden op 31 december 2015 de volgende personen zitting:

Dr. D.J. (Dirk-Jan) Bakker, dr. J. (Johan) Bouwer, drs. W.J. (Wybe) Dijk, drs. S.A.A. (Simon) Evers, dr. E.P. (Bert) de Jong, dr. H. (Herman) Noordegraaf, J. (Jolke) Thalen, dr. T. (Thijs) Tromp (ambtelijk secretaris). De zetel van de voorzitter is momenteel vacant.

Verenigingsbureau

De personele bezetting van het verenigingsbureau is op 1 januari 2015 als volgt: 5 stafleden , 5 trainers/coaches met een oproepcontract, 1 projectmedewerker en een secretariaat . De salarisadministratie en de financiële administratie worden verzorgd door De Boer & Vink in Haastrecht. De directeur geeft leiding aan het verenigingsbureau. In totaal gemiddeld over het jaar 2015 bedroeg het aantal fte's 4,81.

Gedurende het jaar 2015 waren op voor het verenigingsbureau aan het werk::

Directeur:	Dr. T. (Thijs) Tromp
Staf:	Drs. W. (Wout) Huizing Drs. M.C.E. (Marcia) Smits Drs. A.M. (Marije) Stegenga M. (Marije) Vermaas-Boer, MSc H.T. (Tjerk) Bos, MSc

Projectmedewerker:

Dr. D. (Dominiek) Lootens

Flexibele schil: Drs. M.-É.J. (Marie-Élise) van den Brandt-Heek

Drs. G. (Gerrie) Kooijman – van Andel

J.T.H. (Anja) van Rijswijk

Drs. T.L. (Tiska) Ikking, coach

Drs. P.I. (Paulien) Matze

Secretariaat: N. (Nicoline) Kwakkelstein, management assistent Vereniging & Beweging

A.J.C. (Alie) Meyvogel, management assistent Academie

Vrijwilligers: R. (Roy) van Dijk, administratief medewerker

R. (Rodrigo) Deuzeman, archief medewerker

Redactie Zin in Zorg

Op 31 december 2015 bestaat de redactie uit:

W. (Wilma) Altena-Niehof

Dr. C.W.J. (Carlo) Leget (voorzitter)

Dr. G.H. (Frits) Mertens

Dr. T. (Thijs) Tromp

Dhr. M. (Melle) Knulst

Drs. M. (Marije) Vermaas (eindredacteur)

De brede redactie wordt gevormd door:

Drs. A. (Abeltje) Hoogenkamp

Drs. J. (Jaap) Huttenga

Drs. P. (Paula) Irik

Drs. J. (Jeannet) van de Kamp

Drs. M. (Michael) Kolen

Drs. C.T.A (Cynthia) Lieshout

Ir. A. (Anne) Stael Ma

Bijlage 2: Publicaties

Boeken:

- Wout Huizing & Marije Vermaas (redactie), *Zin in zorg gedichten & illustraties*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn 2015.
- Marije Vermaas (red), *Zin in Zorg Glossy*

In kranten en tijdschriften (een selectie)

- Marcia Smits, 'Ethiek in de praktijk moreel beraad'. *Zin in zorg* december 2015
- Kloosterlingen stellen 'Menslievende zorg' veilig. *Nederlands Dagblad* 25 juli 2015
- Zorgverlener, luister naar de nonnen. *Trouw* 3 september 2015
- Paulien Matze en Wout Huizing, Mijn leven in kleur (aandacht voor kleurrijke verhalen van oudere migranten) In: *Geron, Tijdschrift over ouder worden & samenleving*, juni 2015, jaargang 17, pag. 38 – 43
- Wout Huizing, 30 levensvragen en Do It Yourself: maak een levensboek in: *Zin in Zorg, glossy menslievende zorg*, Amsterdam: Buijten en Schipperheijn, 201
- Wout Huizing, het moreel kompas in: *Zin in Zorg: kwartaaltijdschrift Reliëf*, juni 2015
- Levensboeken in de zorg; ken de cliënt, interview met Wout Huizing in: *RMU Zorg & Welzijn* (Magazine van de sector Gezondheidszorg & Welzijn van de Reformatorisch Maatschappelijke Unie), mei 2015, pag. 6- 9
- Wout Huizing en Thijs Tromp, Innerlijke bloei in de vierde levensfase in: Kees Penninx (red.), *Kiezen en verbonden blijven.... Krachtgericht werken met ouderen in de wijk*. Bussum: Coutinho 2015, pag.285 – 306
- Zorgen voor zinvolle zorg: Dilemma's in kaart. *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* jaargang 18, nr. 78
- Christelijke zorg zet weer in op identiteit. Thijs Tromp in *Nederlands Dagblad*
- Project Religieus erfgoed menslievende zorg. Marije Vermaas in *KNR Bulletin* 1/2015
- Thijs Tromp, 'Een nieuwe versie van jezelf uitproberen op een bijbels podium' In: *Handelingen* 2015-3
- Thijs Tromp, 'Leven met kwetsbaarheid' In: *Sophie* 4/2015
- Thijs Tromp, 'Menslievende zorg' In: *Zin in Zorg Glossy*
- Thijs Tromp, 'De Kwestie: ouderen willen langer thuis wonen' www.zorgethiek.nu